

Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky. Úvahy o jejím studiu a využívání Strážnice, Ústav lidové kultury 2002, 208 s. a přiložené CD (připravili L. Tyllner a J. Pavlica)

„Těžko nepsat satiru, pánové“, praví se v Gogolově *Revizorovi*. Těžko nepsat satiru v souvislosti s „lidovou kulturou“, když pojmy „lidová kultura“, folklór, národopis, folklorní tradice, „národní kroj“, „krajový svéráz“, „národní tradice“ téměř ztratily smysl, byly tabuizovány (nikoliv zakázány) a zmizely z běžného jazyka žurnalistiky v jiném významu než významu hanlivém, pejorativním. Jak nepsat satiru, když vrcholem kvalifikovaného úsudku o lidové kultuře se už snad na věčné časy stal do nekonečna omílaný citát z *Žertu* Milana Kundery: *Musíme vytlačit z obecné hudební kultury všedního dne odrhovačky a šlágry, kterými krmili měšťáci lidi. Na jejich místo musí nastoupit skutečné, původní umění lidu, z něhož vytvoříme současný životní a umělecký sloh. Zvláštní. To, co Ludvík říkal, byla přece stará utopie nejkonzervativnějších moravských patriotů*. Jakoby lidová kultura už navždy musela nést s sebou ódium onoho politického zneužití období let 1950–1955, jež Kundera jistě věrně zpodobil, neušetřiv je svého poučeného sarkasmu. (Kunderovo pojetí může být pokládáno za sporné a staromilci je mohou odmítat pro „neschopnost vcítění“, ale budou to vždy jen polopravdy zaujatých aktérů (jakým je i Jaroslav z Kunderova *Žertu*). Chvatík ostatně přesně postihl, že Kundera nekarikuje Jaroslavovo zaujetí pro lidovou píseň, ale demystifikuje jeho iluzivní představu, která „je předznamenána nesouladem dvou časů, času mýtu a času ideologie, která zneužívá i lidové písně a instrumentalizuje ji pro své cíle“ [Chvatík, K.: *Svět románů Milana Kundery*. Brno, Atlantis 1994, s. 53]. Ostatně o tom, jaký význam přikládal Kundera tomuto eseji vloženému po způsobu Musilově či Brochově do textu, svědčí to, že se ostře ohradil proti tomu, když britský nakladatel v 1. vydání knihy právě tuto pasáž jako „málo srozumitelnou“ vypustil. Kunderovo hu-

dební školení a jeho texty třebaš o Stravinském (v *Les testaments trahis*) Kunderovu kompetentnost v té věci jen znovu dokládají.) Ve skutečnosti je to jen záminka: zneužitý folklór (ostatně – jak dlouho tak asi byl opravdu zneužíván?) je jen záminkou k tomu, aby se produktům masové komerce a kulturního průmyslu, jimiž jsou tzv. *world music* a *ethnomusic* (s několika čestnými výjimkami, které mají právě onu komerci legitimizovat), nekladly překážky v podobě jakési „nacionální nostalgie“ povzbuzované „lidovou kulturou“.

Český sociolog (nemluvím o profesionálních etnografech, etnologích a kulturních antropolozech) ví všechno o Geertzovi a trochu o Lévi-Straussovi, ale netuší, že by leckteré poučení našel u Václavíka, Úlehly, Sirovátky nebo Jančáře... Nepředpokládám, že po četbě „etnografických studií“ vědeckých komunit chemiků by sáhli po knize, kterou v mimořádně sličné výpravě předkládá čtenáři Ústav lidové kultury ve Strážnici. Ba ani nemyslím, že knížka je nějakým zásadním přelomem, který by odstraňoval schizma mezi „tradičním národopisem“ a „postmoderní etnografií“ (která je nepochybně sebereflexivnější), v každém případě je však pokusem o novou rekapitulaci známého tématu: co s lidovou kulturou v globalizujícím se světě, co s „lokálním“ v kontextu „globálního“, co se „sakraálním“ v sekularizovaném společenství?

Hned v úvodu konstatuje hlavní editor *Josef Jančář*, že „přirozenou potřebou člověka je patřit k takovému etnickému, náboženskému nebo lokálnímu společenství, jehož existence není jen určitou zárukou kontinuity vývoje, ale i kulturním kapitálem, umožňujícím rychlejší adaptaci na proměny světa“ (s. 6). Celá kniha (v různé míře v jednotlivých textech) je prodrchnuta úsilím najít společnou „etnologickosociologickou“ cestu k porozumění tradici, obrazu sebe sama i jiných, vztahu konzervativního a moderního, dobového a nadčasového, lidového a umělého. Je pokračováním a naplňováním programové teze Jana Jakubce z počátku 20. sto-

letí – „chce-li se lidověda obléknout v roucho vědecké, musí se stát odvětvím věd sociálních“ (s. 42).

V první studii z pera *Bedřicha Čerešňáka* je zkoumán vzájemný vztah tradice a „použití tradice jako instrumentu“ na konkrétním materiálu politického života 1. republiky. Není tu stopy po idealizaci, ale ani samoučelné kritice „zneužívání lidových tradic“, ačkoliv třeba připomínka toho, že lpění na hipomobilních jednotkách armády v 30. letech bylo již pravým anachronismem a že selská jízda agrární strany měla v sobě více političnosti než lidovosti, nás nabádají k obezřetnosti při posuzování toho, jak, kdo a k čemu „lidových tradic“ využíval. Čerešňák naštěstí končí v roce 1938, takže přesmutné osudy pokusů připojit moravské Slovácko ke Slovenskému štátu s využitím folklórní tradice a omezeného regionálního nacionalismu již připomenuty nejsou.

Studie *Josefa Jančáře* o „proměnách studia lidové kultury“ u nás patří k teoreticky nejambicióznějším a současně ke svrchovaně zajímavým textům mj. o tom, jak došlo k oné „kunderovské situaci“ zneužití folklórních slavností k dobovým politickým cílům. Ani Jančář neidealizuje, spíše přesně pojmuje rozlišuje – ukazuje, že slavná kdysi *Strážnice*, jejíž zahajovacího ročníku se účastnil prezident Edvard Beneš, se musí od samého počátku vnímat a interpretovat jinak než jako prezentace jakéhosi mýtického „autentického folklóru“, totiž jako projev „standardního“, ve světě obvyklého *folklorismu*: „Folklorismus ... není součástí lidové kultury, vybírá z lidové tradice určité prvky a jevy a dává jim nové funkce. Lidové písně, tance, obyčeje, zvyky a kroje se na folklórních vystoupeních představují jako divadlo“ (s. 66). V tomto smyslu jsou všechny dnešní „lidové slavnosti“ umělé: tradiční lidová kultura (píseň, pohádka, vyprávění, řemeslná výroba) je už dávno vytržena ze svého původního kontextu. Jakkoliv oživovaný folklór nikdy nebude (a neměl by ani chtít být) návratem ke zdrojům, protože původní kontext, tradiční rurální společnost s cyklickým časem a sakrální

strukturací každodenního života prostě navždy zmizela. A platí to – jak vtipně dokládá Jančář citacemi z Kerouca a Steinbecka – stejně tak pro nás jako pro Ameriku.

Lubomír Tyllner patří nepochybně k nejinformovanějším znalcům „folklórních tradic v české hudbě 20. století“ (což je název jeho rozsáhlé, informativně nabitě studie). Kromě řady témat a postřehů známých nacházíme zde zajímavou „polemiku“ s Janáčkem, jistě mimořádným znalcem lidové písně, pozoruhodný rozbor Novákovy *Jihočeské suity*, zajímavá poučení o lidové inspiraci u Bohuslava Martinů, o *Vojně* Emila Františka Buriana atd. Tyllner taky spolu s Jiřím Pavlicou připravil (na můj vkus nepřiliš nápaditě) „cédečko“.

Lidové vlivy a inspirace ve výtvarném umění sleduje *Jaroslav Sedlář*, který se neomezuje ani zdaleka na jakýsi „český autochtonismus“ – jde zpátky až ke Gauginovi, Picassovi či k ranému Josefu Čapkovi a kupředu k německé a americké diskusi o vztahu lidového umění a postavantgardy (fascinující je například informace o tom, jak se automatismus Jacksona Pollocka rodil původně z inspirací realismu Ryderova, muralismu Orozcova, Riverova a Siqueirosova a jak mu ze studia indiánských mýtů vyplynul nejen automatismus, ale zejména „idea všehomíra a vesmírnosti“, s. 128). Sedlář ani zdaleka neomezuje své úvahy na výtvarníky „lokálního významu“ (třebas Antoše Frolky nebo Joži Uprky z Moravy nebo Augustina Němejce či Jaroslava Špillara z Čech), ale ukazuje souvislosti širší a bohatší – od vleznamého Jurkoviče přes Kyselu až k architektům Gočárovi, Janákovi a Kotěrovi. O souvislosti mezi lidovou inspirací a „obloučkovým kubismem“ jsem se dočetl poprvé právě zde, naopak vždycky a dávno mi byl blízký „folklorismus“ Vladimíra Vaculky, Františka Hudečka nebo Vladimíra Vašíčka.

Řekl jsem, že celá knížka je sličná, čímž konstatuji, že je dokonalá typograficky a že nabízí bezpočet známých i málo známých obrazových dokladů vztahu lidové kultury a „vysokého umění“, vztahu, který lze relativizovat pouze činem, nikoliv verbálním ak-